

2.1 Powstanie styczniowe

1. Geneza powstania

- Po klęsce w wojnie krymskiej Cesarstwo rosyjskie weszło w okres zwany **odwilżą posewastopską**:
  - zniesiono stan wojenny
  - wprowadzono amnestię dla zesłańców
  - złagodzono cenzurę
- Wśród Polaków obudziły się nadzieje na zmiany polityczne i społeczne. W środowisku młodzieży inteligenckiej odżyły idee niepodległościowe. Ukształtowały się dwa stronnictwa polityczne:
  - **białych** – stawiających na działalność legalną i kompromis z zaborcą,
  - **czerwonych** – głoszących hasło zbrojnego powstania.
- Od początku lat 60. XIX w. odbywały się liczne manifestacje w Warszawie, a później również w innych dużych miastach. Początkowo ograniczały się do nabożeństw w kościołach, lecz z czasem przerodziły się w masowe manifestacje.
- **Czerwiec 1860 r.** – demonstracja przy okazji pogrzebu generałowej Katarzyny Sowińskiej – znanej działaczki społecznej.
- W kolejnych miesiącach organizowano dalsze manifestacje w rocznice ważnych dla Polaków wydarzeń.
- **27 lutego 1861 r.** podczas demonstracji w Warszawie, na skutek interwencji rosyjskich służb, zginęło **5 manifestantów**. W celu złagodzenia antyrosyjskich nastrojów, car zgodził się na mianowanie w **marcu 1861 r.** dyrektorem Komisji Wyznań i Oświadczenie Publicznego hrabiego **Aleksandra Wielopolskiego**. Odwołał on wszystkich Rosjan z nazwańniejszych stanowisk i zastąpił ich Polakami. Był jednak przeciwnikiem działań konspiracyjnych i prowadził ugodową politykę wobec cara.
- Fala patriotycznych protestów rozlała się po całym Królestwie Polski. W **październiku 1861 r.** władze wprowadziły stan wojenny, a najbardziej aktywnych działaczy aresztowano. Wielopolski podał się do dymisji. Ożywiły się środowiska **białych i czerwonych**. Czerwoni powołali **Komitet Miejski**, dążący do powstania.

Stronnictwa polityczne w przededniu wybuchu powstania styczniowego

	„Biali”	„Czerwoni”
Liderzy	Andrzej Zamoyski, Leopold Kronenberg, Marian Langiewicz	Stefan Bobrowski, Jarosław Dąbrowski, Zygmunt Padlewski
Program	<ul style="list-style-type: none"> • Dążenie do niepodległości przy wykorzystaniu legalnych metod. • Powstanie zbrojne to ostateczność. • Zabieganie o poparcie Francji i Wielkiej Brytanii jako warunku powodzenia powstania. • Uwłaszczenie chłopów po wypłaceniu odszkodowań właścicielom ziemskim.	<ul style="list-style-type: none"> • Hasła radykalne – jedyna metoda odzyskania niepodległości to powstanie zbrojne. • Uwłaszczenie chłopów w Królestwie Polskim to sposób na zapewnienie poparcia chłopstwa dla powstania narodowego. • Zaangażowanie w powstanie zbrojne wszystkich grup społecznych. • Przeprowadzenie w Królestwie Polskim zmian demokratyzujących życie polityczne.
Działalność	<ul style="list-style-type: none"> • Sieć konspiracyjna obejmująca ziemian, mieszkańców i inteligencję. • Ośrodek kierowniczy – Dyrekcja Krajowa.	<ul style="list-style-type: none"> • Od 1861 r. powoływanie tajnych organizacji mających przygotować powstanie narodowe.

2. Wybuch powstania styczniowego

- Na **początku 1862 r.** nieco złagodzono napięta sytuację w Królestwie Polskim. W czerwcu car powołał **Rząd Cywilny**, na którego czele stanął **Aleksander Wielopolski**.
- Wielopolski prowadził swoją politykę w porozumieniu z Rosją, przez co w radykalnych środowiskach był uznawany za zdrajcę.
- Czerwoni nadal przygotowywali się do powstania. Rozszerzyli siatkę konspiracyjną i naziązali współpracę z działaczami rosyjskimi.
- Komitet Miejski przekształcił się w Komitet Centralny Narodowy. Ważną rolę w nim odegrał **Jarosław Dąbrowski**, jednak został aresztowany w sierpniu 1862 roku i uwieziony w cytadeli warszawskiej.
- Aleksander Wielopolski postanowił przeciwdziałać radykalizacji nastrojów w Królestwie Polskim. Zarządził pobór do wojska carskiego – **brankę**. Dotyczyła ona głównie około 10 tys. młodych mężczyzn podejrzewanych o działalność spiskową.
- Powstańcy otrzymali jednak wcześniej wiadomość o planowanej brance i części z nich udało się uciec z Warszawy i schować w okolicznych lasach.
- **22 stycznia 1863 r.** – przekształcenie Komitetu Centralnego Narodowego w **Tymczasowy Rząd Narodowy**. Mimo panującej zimy, ogłosił on manifest wzywający wszystkich Polaków do walki z zaborcą. Tego dnia rozpoczęło się powstanie zwane **styczniowym**.

3. Przebieg walk

- Powstanie rozpoczęło się w zimie, brakowało broni i doświadczonych dowódców. Powstańcy zrezygnowali z walk o Warszawę i chcieli opanować Płock, jednak ten plan się nie powiodł.
- Wyznaczony na naczelnika powstania **Ludwik Mierosławski** dopiero w lutym przybył z Paryża na Kujawy. Po kilku starciach zrezygnował z przywództwa i wrócił do Francji.
- Biali też nie chcieli walczyć, Aleksander Wielopolski w porozumieniu z Rosjanami zmierzał do zdławienia powstania. 100 tysięcy stacjonujących w Królestwie Polskim rosyjskich żołnierzy na początku lutego przeszła do natarcia.
- Walki powstańcze przyjęły formę wojny partyzanckiej. W różnych częściach KP dochodziło do potyczek małych oddziałów (partii) powstańców a wojskiem rosyjskim.
- Biali dołączyli do powstania, szybko rozpoczął się konflikt z czerwonymi o przywództwo.
- W **marcu 1863 r.** dyktatorem powstania został reprezentant białych – **Marian Langiewicz**. Po dwóch tygodniach złożył broń.

- **10 maja 1863 roku** Tymczasowy Rząd Narodowy przekształcił się w **Rząd Narodowy** i powołał tajną strukturę polskiego państwa podziemnego.
- Latem powstanie osiągnęło największe sukcesy. Od maja do sierpnia stoczono około 500 bitew i potyczek. Zasięg walk wykroczył poza granice KP i objął Białoruś, część zachodniej Ukrainy i Litwę.

4. Powstanie styczniowe na arenie międzynarodowej.

- Walka Polaków odbiła się szerokim echem na arenie międzynarodowej.
- Francja i Wielka Brytania jedynie skierowały do Rosji noty dyplomatyczne z żądaniem przyznania Polakom autonomii i utworzenia rządu narodowego.

5. Siły walczących stron

W latach 1863–1864, w odróżnieniu od powstania listopadowego, Polacy byli pozbawieni regularnej armii.

W momencie wybuchu powstania styczniowego do walki stanęło zaledwie ok. 6 tys. słabo uzbrojonych i zorganizowanych ochotników. Szacuje się, że w czasie powstania przez oddziały partyzanckie przewinęło się ok. 200 tys. uczestników, lecz w walkach z wojskiem rosyjskim wzięło udział jedynie 20–30 tys. Tymczasem Rosjanie dysponowali armią liczącą ok. 100 tys. wyszkolonych żołnierzy, wyposażonych w nowoczesną broń i armaty.

Żołnierze rosyjscy nosili jednolite mundury. Rosjanie górowali nad powstańcami zarówno pod względem liczby żołnierzy, jak i wyposażenia i wyszkolenia. Dodatkowo rosyjska armia rozporządzała ogromnymi rezerwami, co pozwalało jej kierować do walki wciąż nowe oddziały.

Powstańcy styczniowi nie mieli jednolitego umundurowania, najczęściej nosili zwykłą odzież. W walce wykorzystywali myśliwskie sztucery, pistolety, szable, a nawet kosy. Charakterystyczny element stroju stanowiła czapka konfederatka z biało-czerwoną kokardą.

Żuawi śmierci to elitarna jednostka piechoty powstańczej. Nosiły charakterystyczne czarne mundury z białym krzyżem na piersi. W ich szeregach walczyli liczni ochotnicy z całej Europy, przybywający na ziemie polskie, abybić się w słusznej sprawie.

6. Upadek powstania

- Polacy nie mieli szans na zwycięstwo. Rosjanie odsunęli od władzy Aleksandra Wielopolskiego.
- Do tłumienia powstania na terenie KP przystąpił Teodor Berg. Na terenie Litwy Michał „Wieszatjel” Murawjow.
- Jesienią 1863 roku wprowadzono surowe represje. Gdy powstanie chyli się ku końcowi, przywództwo objął Romuald Traugutt. Dzięki niemu powstanie przetrwało kolejną zimę.

- 21 lutego 1864 roku Rosjanie rozbili pod Oaptowem na Kielecczyźnie jeden z największych oddziałów powstańczych, dowodzony przez gen. **Józefa Hauke-Bosaka**. Zamknięto granicę z Austrią, Polacy z Galicji stracili możliwość wspierania rodaków.
- Kluczowe znaczenie w powstaniu mogli mieć chłopi. Jednak w **marcu 1864** car wprowadził ukaz o uwłaszczeniu, co odwróciło ich od udziału w postaniu:
  - chłopstwo otrzymało użytkowaną ziemię na własność bez odszkodowania,
  - zniesiono wszelkie powinności wódec dworu,
  - bezrolnym obiecano ziemię.
- W kwietniu 1864 roku Rosjanie aresztowali Traugutta i powiesili go na stoku cytadeli warszawskiej wraz z swoimi pięcioma współpracownikami.
- Najdłużej – do jesieni 1864 roku walczył na Podlasiu oddział ks. **Stanisława Brzóska**. Ukrywał się do kwietnia 1865, po schwytaniu przez Rosjan został powieszony.

POSTAĆ HISTORYCZNA

ROMUALD TRAUGUTT

1826–1864

Był oficerem armii rosyjskiej i dyktatorem powstania styczniowego. Urodził się na terenie dzisiejszej Białorusi. Jako żołnierz, a później oficer armii rosyjskiej brał udział m.in. w tłumieniu powstania na Węgrzech w 1848 r. i w wojnie krymskiej. W 1862 r. odszedł ze służby w armii carskiej. Po wybuchu powstania styczniowego objął dowodzenie jednego z oddziałów na Polesiu. W sierpniu 1863 r. został mianowany generałem i udał się z misją dyplomatyczną do Paryża. Po powrocie przejął władzę jako dyktator powstania. Zorganizował na nowo oddziały powstańcze i dążył do uwłaszczenia chłopów. Działaniami powstańców zarządzał z prywatnej kwatery w Warszawie, gdzie mieszkał pod fałszywym nazwiskiem. W kwietniu 1864 r. został aresztowany w wyniku zdrady. Podczas brutalnego śledztwa nie wydał nikogo z członków władz powstańczych. Traugutt został przez Rosjan zdegradowany i skazany na śmierć przez powieszenie. Wyrok wykonano 5 sierpnia 1864 r. na stokach cytadeli warszawskiej.

